

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSC.03/30.12.201.I.17.01 RAQAMLI ILMIY KENGASH
ANDIJON QISHLOQ XO‘JALIGI VA AGROTEXNOLOGIYALAR
INSTITUTI

Qo‘lyozma huquqida
UO‘K:336.1:631.14 (575.1)

MAMADALIYEV QODIRJON QOBULJONOVICH
AGROKLASTERLAR FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

08.00.07 – “Moliya, pul muomalasi va kredit
iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (Doctor of Philosophy)

DISSERTATSIYASI

Ilmiy rahbar: i.f.n., proff. H.A.Qobulov

Toshkent – 2025 yil

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I BOB. AGROKLASTERLAR FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNING ILMIY-NAZARIY VA TASHKILIY ASOSLARI..	12
1.1. Qishloq xo‘jaligidagi institutsional islohotlar sharoitida agroklastlar faoliyatining zarurligi, vazifalari va moliyaviy asoslari.....	12
1.2. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirishning manbalari, omillari va tamoyillari.....	27
1.3. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirishning samarali tadbirlariga oid xorij tajribalari.....	39
Birinchi bob bo‘yicha xulosa	50
II BOB. AGROKLASTERLAR FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH HOZIRGI ZAMON AMALIYOTINING TAHLILI (Andijon viloyati misolida).....	51
2.1. O‘zbekistonda agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish amaliyotining rivojlanish qonuniyatlari, muammolari va ularni hal qilishga oid davlat tadbirlari tahlili	51
2.2. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish davlat siyosati vazifalari ijrosining tahlili	76
2.3. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish tizimi samaradorligini baholash uslubiyoti tahlili	87
2.4. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirishni matematik modellashtirish asosida optimallashtirish imkoniyatlari	98
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosa	102
III BOB. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AGROKLASTERLAR FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISH AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘NALISHLARI	107
3.1. O‘zbekistonda agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish tizimini takomillashtirish yo‘nalishlari	107
3.2. Agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish amaliyotining samarali mezonlarini ishlab chiqish	121
Uchinchi bob bo‘yicha xulosa	132
Xulosa	134
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati	138

Kirish

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi va zaruriyati. Jahonda oziq-ovqat havfsizligi va qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga o‘tib borayotgan ehtiyojlarni samarali qondirishda agroklasterni tashkil etish va ularning moliyaviy ta‘minoti masalalariga alohida ahamiyat qaratilmoqda. Jahon qishloq xo‘jaligida agroklasterni keng qo‘llanilishi, sohaga investitsiyalarni kirib kelishi va innovatsiyalarni joriy etilishini tezlashtirmoqda. Shu bois, nafaqat hozirgi sharoitda, balki istiqbolda ham agroklasterni faoliyatini moliyalashtirish tizimini takomillashtirish va uning samarali mexanizmlarini faollashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu esa agroklasterni faoliyatini moliyalashtirish tizimining ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish zaruriyatini kuchaytirmoqda.

Jahonda agroklasterni faoliyatini moliyalashtirish tizimining uslubiy asoslarini takomillashtirish borasida amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlarda agroklasterni faoliyatini moliyalashtirishning noan‘anaviy (muqobil) shakllaridan foydalanish amaliyotini rivojlantirishning ilmiy-amaliy asoslarini, ulardan foydalanish samaradorligini baholash uslubiyotini, agroklasterni faoliyatini moliyalashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish, ulardagi moliyalashtirish manbalarini optimallashtirish orqali agroklasterni tarkibiga kiruvchi qishloq xo‘jaligi subyektlarining kapitalizatsiyalashuv darajasini oshirish hisobiga moliyaviy barqarorligini ta‘minlash kabilarga e‘tibor qaratilmoqda. Shu sababli, iqtisodiy adabiyotda agroklasterni faoliyatini moliyalashtirish tizimining ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar soni ortib bormoqda.

Yangi O‘zbekiston sharoitida qishloq xo‘jaligini klasterlashtirish orqali hududlarda qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashuvni kuchaytirishga qaratilgan islohotlar inobatga olib kelinmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta‘kidlaganlaridek, “...qishloq xo‘jaligi sohasini modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirish, fermer, klaster hamda kooperatsiyalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash masalasiga har doimgidan ham ko‘proq ahamiyat bermoqdamiz”¹. Ushbu

¹ O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning Qishloq xo‘jaligi hodimlari kuni munosabati bilan yo‘llagan tabrigi. 15.12.2020. <https://www.navoiyet.uz/tashkilot-hakida/yangiliklar/566-O'zbekiston-1179-ishlo1179-hzhali-hodimlariga.html>.

holat mamlakatimiz qishloq xo'jaligining rivojlanish salohiyatidan samarali foydalanishda agroklastlar faoliyatini moliyalashtirish tizimini takomillashtirishga ustuvorlik qaratilayotganligidan dalolat beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 23 oktyabrdagi «O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020 - 2030 yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5853-son farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 26 yanvardagi PQ-23-sonli «Paxta xomashyosini etishtiruvchilar faoliyatini qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 5 apreldagi PQ-113 sonli «2023 yilda qishloq xo'jaligi mahsulotlari ishlab chiqarish, qayta ishlashni kengaytirish va qo'llab-quvvatlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023 yil 12 dekabrdagi PF-205-sonli «Qishloq xo'jaligida erkin bozor munosabatlarini yanada rivojlantirishning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi farmoni va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 19 sentyabrdagi «Paxta-to'qimachilik ishlab chiqarishlarini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi 744-sonli qarori mazkur yo'nalishdagi boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda mazkur dissertatsion tadqiqot muayyan darajada hizmat qiladi.

Tadqiqotning respublika fan va texnologiyalari rivojlanishining ustuvor yo'nalishlariga mosligi. Mazkur dissertatsiya tadqiqoti respublika va texnologiyalari rivojining I «Demokratik va huquqiy jamiyatni ma'naviy-axloqiy va madaniy rivojlantirish, innovatsion iqtisodiyotni shakllantirish» ustuvor yo'nalishiga muvofiq bajarilgan.

Muammoning o'rganilganlik darajasi. Qishloq xo'jaligida klaster tizimining ahamiyati, roli va zaruriyati bir qator iqtisodchi-olimlar tomonidan, hususan agrar sohada klaster faoliyatini tashkil etish va uni moliyalashtirish xorijiy olimlar M.Porter., Ye.E.Leamer., J.A.Tolenado, E.Dahmen, V.P.Feldman,

D.B.Audretsch, L.G.Mattsson², G.V.Savitskaya, I.Minokov, V.A.Kandus³, Yeva Galves-Nogales⁴, Ha Jung Chang⁵, Li Kuan Yu⁶, R.X.Xasanov⁷ tomonidan o'rganilgan.

O'zbek olimlari A.M.Qodirov, A.A.Abdug'aniev, T.S.Malikov, Q.S. Hamdamov, X.A.Qobulov, B.T.Salimov, A.Ismoilov, O.Murtazoev, B.N.Ishniyazov, R.R.Obidov, I.I Erkinxojiev, Z.A.Hakimov, N.S.Karimova, A.J.Abdulloev va boshqalar ham qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining rivojlantirish borasida ilmiy-tadqiqotlar olib borganlar⁸.

² Портер М. Международная конкуренция: /Пер. с англ. / Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 2005. – 859 с. , Leamer E.E. Sources of International Comparative Advantage: Theory and Evidence / Cambridge, MIT Press, 1984., Toleno J.A. Propjs des Filires Industrielles. - Revue d'Economie Industrielle. - V. 6. - 1978. - № 4. - P. 149-158; Soulie D. Filieres de Production et Integration Vertical. - Annales des Mines, Janvier 1989. - P. 21-28., Dahmen E. Entrepreneurial Activity and the Development of Swedish Industry, 1919-1939. - Stockholm, 1950; Mattsson L. G. Management of Strategic Change in a "Markets-as-Networks" Perspective. In the Management of Strategic Change/ Ed. by Fndrew M. Pettigrew. - Oxford, N. Y., 1987., Feldman V. P., Audretsch D.B. Innovation in Cities: Science based Diversity, Specialization and Localized Competition-European Economic Review. - 1999. - № 43. - P. 409-429.

³ Минаков И. Экономика сельскохозяйственного предприятия. Учебник. - М.: Колос, 2004, - 314 стр. Савитская Г.В. Анализ производственно-финансовой деятельности сельскохозяйственных предприятий. Учебное пособие.М.: ИНФРА-М, 2003. - 284 стр. Кандус В.А. Экономика агропромышленного комплекса. Учебное пособие.М.:Кнорус, 2010. - 544 стр.

⁴ Yeva Galves-Nogales. Agroklasterga asoslangan rivojlanayotgan davlatlar: globallashgan iqtisodiyotda raqobatbardosh bo'lib qolish. FOOD AND AGRICULTURE ORGANIZATION OF THE UNITED NATIONS Rome, 2010 10- bet

⁵ Ha Jung Chang. Iqtisodiyot qanday tuzilgan. T. 2022 y 54-bet

⁶ Li Kuan Yu. Uchinchi dunyodan birinchi dunyoga.T.Akademnashr.2023 y 736 b

⁷ Хасанов Р.Х. Синергетический эффект кластера.//Проблемы современной экономики. - 2009.- №3(31) - С. 29-32

⁸ Abdug'aniev A. A. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. T. 2010. 283 bet; Malikov T.S. Moliya: xo'jalik yurituvchi subektlar moliyasi.O'quv qo'llanma.T.2023y.; Salimov B.T. va boshqalar. Dehqon va fermer xo'jaliklari iqtisodi. Darslik. - T.: 2019; A.Ismoilov., O.Murtazoev. Qishloq xo'jalik iqtisodiyoti. (darslik) Samarqand.: 2005 y.; Hamdamov Q.S. Qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatini boshqarish. Darslik. -T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot Jamg'armasi nashriyoti, 2004. 191 bet; Qobulov X.A. O'zbekiston Respublikasida innovatsion hududiy klasterlarni shakllantirishning zarurligi va muvaffaqiyatli rivojlantirish omillari.//Ta'lim, fan va innovatsiya. 2019/1-son. 70-bet; Erkinxojiev I.I. Agrar sohani moliyaviy qo'llab quvvatlash mexanizmini takomillashtirish. Avtoreferati.Toshkent 2023y. ;Z.A.Hakimov "To'qimachilik klasterlarini shakllantirish metodologiyasini takomillashtirish". Iqtisodiyot fanlari doktori dissertatsiyasi avtoreferati. Toshkent, 2023 y.; Ishniyazov B.N. Qishloq xo'jaligi tarmog'ini moliyalashtirishning innovatsion usullarini takomillashtirish. Avtoreferat. Toshkent. 2024 y.; Obidov R.R. Klaster tizimida harajatlar hisobini takomillashtirish. Avtoreferat. Toshkent. 2021 y.; Karimova N.S. O'zbekistonda klasterlar faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy-iqtisodiy asoslari. Avtoreferat.Toshkent.2024 y.; Abdulloev A.J. Agroklastlar faoliyatini boshqarishning uslubiy asoslarini takomillashtirish. Avtoreferat.Toshkent.2024 y.